

Mikalojaus Daukšos 1595 metų Katekizmas, Parengė Vida Jakštienė ir Jonas Palionis (Bibliotheca Baltica), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995, 748 p.

Minint pirmosios Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje išleistos ir iki mūsų dienų išlikusios lietuviškos knygos – Mikalojaus Daukšos Katekizmo – 400 metų jubiliejų „Mokslo ir enciklopedijų leidykla“ (dabar „Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas“) „Bibliotheca Baltica“ serijoje išleido puošnų, kruopščiai V. Jakštienės ir J. Palionio parengtą šios knygos fotografuotinį leidimą su transliteruotu lietuvišku bei lenkišku J. Ledesmos Katekizmo, iš kurio vertė M. Daukša, tekstais. Todėl šia prasme M. Daukšos Katekizmo leidimas gerokai pranoksta anksčiau (1993 m.) „Baltų lankų“ leidyklos toje pačioje serijoje išleistus Martyno Mažvydo raštus, kurie iš esmės mažai kuo skiriasi nuo 1922 m. J. Gerulio išleistų M. Mažvydo raštų, išskyrus tai, kad šiame M. Mažvydo raštų leidime spausdinami M. Mažvydo lotyniškai rašyti laišškai. Tik nesuprantama, kodėl leidėjai nepridėjo M. Ročkos šių laiškų vertimų. Be to, naujojo M. Daukšos Katekizmo leidimo vertė gerokai padidina V. Jakštienės sudaryta „Lyginamoji 1595 metų katekizmo leidimų lentelė“ (p. 605–626) ir prof. J. Palionio sudaryta „1595 metų katekizmo žodžių formų rodyklė“ (p. 627–749).

Recenzuojamas leidinys pradedamas prof. J. Palionio „Pratarne“, dedikuota „Žymiausiajam Mikalojaus Daukšos raštų tyrinėtojiui Profesoriumi Jurgiui Lebedžiui atminti“ (vokiškame „Pratarinės“ tekste šios dedikacijos nėra), kurioje labai glaustai supažindinama su knygos turiniu ir jos parengėjais. Toliau, po „Turinio“ (p. 13) eina lietuvių ir vokiečių kalbomis spausdinamas prof. J. Palionio parašytas informatyvus įvadinis straipsnis „1595 metų katekizmas ir jo leidimai“ (p. 15–70). Jame aptariami E. Volterio ir E. Sittigo parengti M. Daukšos Katekizmo leidimai, nurodomi juose esantys netikslumai ir aiškinamos šių netikslumų atsiradimo priežastys. O straipsnio pabaigoje „apibūdinami šiame leidinyje įdėtų transliteruotų *DK* ir *LK* tekstų pateikimo bei redagavimo dalykai“ (p. 33). Būtent jų ir norėtusi sustoti. Pirmiausia abejonių kelia, ar tokiam rimtame moksliniame leidinyje reikėjo tai daryti. Mano galva, leidinio vertė būtų tik padidinęs lygiagrečiai su fotografuotiniu

M. Daukšos Katekizmo tekstu pateiktas kiek galima autentiškesnis transliteruotas originalo tekstas. Žinoma, transliteruotame tekste gotikinių rašmenų keitimas antikviniais nėra joks nusižengimas (taip daroma beveik visada), bet atsisakymas ilgojo *ʹ*, ligatūrinio *ʹz*, pailginto *z*, juos pakeičiant atitinkamai *i s*, *sz*, *z*, bei *ż* jau vargu ar pateisinamas, nes transliteruotas tekstas gerokai „nutolsta“ nuo originalo ir kai kuriuose tyrinėjimuose (pvz., rašybos) juo remtis jau nebegalima. Toks pakeitimas abejotinas dar ir todėl, kad iki šiol kalbos istorijos darbuose, cituojant senųjų raštų pavyzdžius, pirmieji trys rašmenys paprastai išlaikomi. Tiesa, prof. J. Palionis sako, kad taip pasielgta „spaudos lengvinimo sumetimais“ (p. 33), tačiau tada tampa neaišku, kodėl neprastinti kiti rašmenys (pvz., *ũ*).

Įvadinio straipsnio pabaigoje (p. 36–39) aptariami 1595 metų katekizmo originale kai kur pasitaikantys sunkiai išskaitomi ar galimi įvairiai interpretuoti žodžiai ar žodžių junginiai. M. Daukšos Katekizmo 19₂₀₋₂₁ eilutėse išspausdintą */skomieipʹ/ ipriege žwakes arba žiburio*, neaiškumų keliantį *ipriege*, prof. J. Palionis, priminęs, jog E. Volteris prepoziciškai prieš prielinksni *priege* prisišliejusį *i* „matyt, laikė arba tarminiu jungtuko *ir* variantu, arba šio jungtuko nutrupėjusia forma, atsiradusia bespausdinant“, aiškina, kad šis *i* „dėl spaustuvės kaltės galėjo būti atskirtas įkypu brūkšneliu postpozicijos *-pi* balsis, t.y. minėtoji vieta tokiu atveju turėjo atrodyti: */skomiepi priege žwakes...*“ (p. 37). Taip ši raidė interpretuojama ir transliteruotame tekste (žr. p. 109). Abi šios interpretacijos yra vienodai galimos. Tik ta pačia proga norisi nurodyti, kad prof. J. Palionio (p. 36–37) cituojamoje frazėje yra įsibrovęs netikslumas, – M. Daukša rašo ne *ʹkomieipʹ*, bet *ʹkomieipʹ* (transliteruotame tekste rašoma *skomieipi*). Be to, tada lieka neaišku, kodėl prof. J. Palionis „1595 metų katekizmo žodžių formų rodyklėje“ pateikia ne formą *skomieipi*, o *skomieip* (p. 722). Gal čia paprasčiausia korektūros klaida? Taip manyti verstų rodyklėje prielinksnio *priege*, bet ne *ipriege* (p. 713), pateikta forma.

Bene daugiausia problemų kelia M. Daukšos Katekizmo 93₁₆ paraštėje išspausdintas „neaiškus žodis ar du žodžiai“ (p. 38), kurį įvadiniam straipsnyje prof. J. Palionis transliteruoja *iatáuīš a* (?). Bet Katekizmo transliteruotame tekste (p. 257, išn. 83) jau rašoma *iatáuīš a* (?), o V. Jakštienės sudarytoje „Lyginamojoje M. Dauk-

šos, E. Volterio ir E. Sittigo leidimuose pastebėtų skirtingų kalbos, rašybos bei skyrybos lyčių lentelėje“ (p. 614) nežinia iš kur atsiranda forma *ja-táuša*. (?). Todėl atidesniam skaitytojui iš karto bus neaišku, kuri iš šių trijų formų yra autentiškiausia. Atidžiau pasižiūrėjus į M. Daukšos Katekizmo fotografuotinį tekstą, atrodytų, kad originalui artimiausia yra įvadiniame straipsnyje pateikta forma. Tačiau bėda ta, kad M. Daukša, rodos, niekur nevartoja *š*. Taip pat galima įtarti, jog prieš parašėte esančio mįslingo įrašo raidę *a* (ji yra šiek tiek toliau nuo pagrindinio teksto) galėjo būti dar viena raidė: tik ji neišspausdinta ar išsityrusi. Tokių atvejų Katekizmo tekste yra ir daugiau. Be to, ši prielaida galima dar ir todėl, kad ir pirmosios šio įrašo raidės *i* fotografuotiniame tekste matyti tik pusė. Taip pat ir pačiame Katekizmo transliteruotame tekste yra didesnių ar mažesnių netikslumų arba korektūros klaidų. Pvz., M. Daukšos Katekizmo originale 19₁₆ esantis *ra'z'zo* transliteruotas *raszso* (p. 109), o turėtų būti *raszso* (plg. 39₆₋₇ *wissure^assqti*, p. 149); 93₁₂ *igye^m*: (p. 257) – turėtų būti *igye^am'*; 147₁₂ *ko*; (p. 365) – turėtų būti *ko*:

Jau buvo minėta, kad recenzuojamo leidinio pabaigoje spausdinama prof. J. Palonio sudaryta M. Daukšos Katekizmo žodžių formų rodyklė. Taigi galime tik pasidžiaugti, kad dabar jau turime visų M. Daukšos raštų lietuviškų žodžių indeksą, nes didžiausio M. Daukšos darbo – Postilės – indeksą sudarė ir 1977 m. išleido lenkų kalbininkas Cz. Kudzinowski (žr. Cz. K u d z i n o w s k i, Indeks-słownik do „Daukšos Postilė“, Poznań, 1977, t. 1–2). Tačiau dėl šios rodyklės sudarymo principų turbūt ir galima daugiausia diskutuoti. Mat, tokie senųjų rašto paminklų indeksai ir rodyklės yra reikalingi ne tik lietuvių kalbos istorikams, leksikografams, bet ir bendrinės kalbos tyrinėtojams. Todėl, savaimė suprantama, kad jų sudarymo principai turėtų būti vienodi. Dabar gi prof. J. Palonio sudaryta M. Daukšos Katekizmo žodžių rodyklė šiuo požiūriu gerokai skiriasi nuo Cz. Kudzinowskio sudaryto M. Daukšos Postilės indekso. Žinoma, šį skirtumą galima būtų pateisinti tuo aspektu, kad Cz. Kudzinowski sudarė M. Daukšos Postilės indeksą-žodyną, o recenzuojamame leidinyje pateikta tik M. Daukšos Katekizmo žodžių formų rodyklė. Vis dėlto, atrodo, kad ir rodyklėje būtų buvę geriau antraštiniu žodžiu visur iškelti vardažodžio vardininką ir veiksmažodžio bendratį

ir po jų pateikti M. Daukšos Katekizme pavartotas kiekvieno vardažodžio ir veiksmažodžio formos originalo arba bent jau transliteruoto teksto, o ne dabartine rašyba. Tada būtų išvengta rodyklėje pasitaikančio rašybos nevienodumo. Pvz., rodyklėje (p. 639) rašoma *atsiuntė* 125₄₋₅, o transliteruotame tekste – *âtšunte* (p. 419); *atstodinėjau* 143₅, o transliteruotame tekste – *atstodinėiu* (p. 357). Bet tame pačiame rodyklės puslapyje veiksmažodžio *atstoti* 3 praes. pateikiama jau *atstoia* 169₁₁, t.y. forma artima transliteruoto teksto formai *atstôia* (p. 409). Gal čia paprasčiausias neapsižiūrėjimas? Tikriausiai neapsižiūrėjimu laikytinos rodyklėje (p. 747) pateiktos *ines. sg. f.* formos *zemeja* 54₁₄ ir *zemeje* 31₆₋₇, 33₁₃, nes, pirma, visur kitur *ines. sg.* formos rašomos vienodai (su *-e*), pvz., *klonyje* (p. 674), *meilėje* (p. 683) – originale: *kloniia* 63₂ *me^aiteia* 93, ir, antra, rodyklėje neapsižiūrėjimų tikrai yra. Pvz., prie veiksmažodžio *dangstos* (p. 645) nėra santrumpos *refl.*, prie *meilų* (p. 683) vietoj santrumpos *sm.* turėtų būti *adj.*, o prie jo *instr. sg.* formos *meilumi* visai nenurodyti originalo puslapis ir eilutė.

Ir dar. M. Daukša Katekizme vartoja dvi pirmojo asmens įvardžio formas – *aš* ir *eš*. Rodyklėje prie *aš* nurodyti visi šio negimininio įvardžio *nom. sg.* pavartojimo atvejai (p. 636), neišskiriant kur vartojama *aš*, o kur *eš* (prie *eš* (p. 653) pateikta tik nuoroda žr. *aš*). Be jokios abejonės, rodyklė būtų tik informatyvesnė, jeigu joje po *aš* būtų atskirai nurodyti *eš* pavartojimo atvejai.

Baigiant norisi pabrėžti, kad nemaža dalis čia pareikštų pastabų yra diskusinio pobūdžio ir jomis visai nenorėta recenzuojamo leidinio sumenkinti, o tik dar kartą parodyti, su kokiomis problemomis dažniausiai susiduria senųjų raštų tyrinėtojai. Todėl J. Palonio drauge su V. Jakštienė parengtas naujasis M. Daukšos Katekizmo, kurio vienintelis žinomas egzempliorius saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje, leidimas – didelė dovana lietuvių (resp. baltų) kalbos tyrinėtojams.

Juozas Karaciejus